

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ СФЕРИ КОМПЕТЕНЦІЇ НОТАРІУСА У ЦЕРКОВНОМУ ПРАВІ

HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS OF THE SPHERE OF COMPETENCE OF THE NOTARY IN CHURCH LAW

Строїч А.П., здобувач кафедри теорії та історії держави і права

ПВНЗ «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0005-1298-7556

Актуальність статті полягає в тому, що у державній сфері інститут нотаріату починає своє остаточне становлення лише у половині XI століття, у церковній сфері це відбулося у половині VIII ст. і таким чином церковний нотаріат на три століття випередив розвиток державного. Тому церковний нотаріат мав величезний вплив на розвиток нотаріату таким, яким ми його бачимо зараз. Доцільність проведення паралелей та аналіз церковного нотаріату не викликає заперечень, адже церковний нотаріат впливає на розвиток нотаріального інституту загалом, вступає в його історію і має в ній свої сторінки. У даній статті зроблено історико-правове дослідження поняття та ролі нотаріуса у церковному праві, що дозволило прослідкувати еволюцію посади нотаріуса та інституту нотаріату загалом, його роль, призначення та функції, як у церковному, так і світському житті. Вплив церковного нотаріату на становлення та розвиток сучасного інституту нотаріату. Проведення паралелей значення цієї посади із витоків започаткування інституту нотаріату при церкві. У VIII столітті в Центральній Європі була створена Священна Римська імперія. У 803 році імператор Карл Великий наказав своїм заступникам призначити нотаріусів по всій імперії, а в 805 році він вимагав від усіх єпископів, абатів і графів мати власних нотаріусів. Імператор наділяв акти цих нотаріусів публічною владою. Карл Великий і німецькі імператори, які послідували за ним, претендували на всі повноваження, які належали римським імператорам, включаючи повноваження призначати нотаріусів. Імператори оголосили, що ці імператорські нотаріуси можуть виконувати свої обов'язки в будь-якій країні, яка коли-небудь підпорядковувалася Римській імперії, навіть якщо країна була незалежною. Зроблено висновок, що церковний нотаріат став публічним нотаріатом із затвердженням верховною церковною владою в середині VIII ст. та, як наслідок випередив у розвитку публічний нотаріат, який остаточно встановився лише в середині XI ст., у зв'язку з чим своїм функціонуванням зробив значний вклад у розвиток нотаріату періоду середньовіччя. Слід звернути увагу на те, що церква мала значний вплив на усі гілки влади і була невід'ємною частиною державотворення, саме тому роль та значення церкви саме у розвитку інституту нотаріату звісно є досить великою та подекуди неоціненою, враховуючи той факт, що поява нотаріусів відбулася спершу при церкві. Дуже важливим також є той факт, що шляхом історичного аналізу можна прослідкувати як еволюціонувала професія нотаріуса та інститут нотаріату загалом.

Ключові слова: нотаріат, нотаріус, історичний аналіз, церковне право, юрисдикція.

The relevance of the article lies in the fact that in the state sphere, the institute of notary began its final formation only in the half of the 11th century, in the church sphere it happened in the half of the 8th century. and thus the church notary was three centuries ahead of the development of the state. Therefore, church notary had a huge influence on the development of notary as we see it now. The expediency of drawing parallels and analyzing the church notary does not raise objections, because the church notary affects the development of the notary institute in general, enters its history and has its own pages in it. In this article, a historical and legal study of the concept and role of the notary in church law was made, which allowed us to follow the evolution of the position of the notary and the institution of the notary in general, its role, purpose and functions, both in church and secular life. The influence of the church notary on the formation and development of the modern notary institution. Drawing parallels of the meaning of this position from the origins of the founding of the notary institution at the church. In the 8th century, the Holy Roman Empire was created in Central Europe. In 803, Emperor Charlemagne ordered his deputies to appoint notaries throughout the empire, and in 805 he required all bishops, abbots, and counts to have their own notaries. The emperor endowed the acts of these notaries with public authority. Charlemagne and the German emperors who followed him claimed all the powers that belonged to Roman emperors, including the power to appoint notaries. The emperors declared that these imperial notaries could perform their duties in any country that had ever been under the Roman Empire, even if the country was independent. It was concluded that the church notary became a public notary with the approval of the supreme church authority in the middle of the 8th century. and, as a result, it outpaced the development of the public notary, which was finally established only in the middle of the 11th century, in connection with which its functioning made a significant contribution to the development of the notary in the Middle Ages. It should be noted that the church had a significant influence on all branches of government and was an integral part of state formation, which is why the role and importance of the church in the development of the notary institution is, of course, quite large and sometimes invaluable, given the fact that the emergence of notaries took place first at the church. Also very important is the fact that through historical analysis it is possible to trace how the notary profession and the notary institution in general have evolved.

Key words: notary, notary, historical analysis, church law, jurisdiction.

Вступ. Варто почати з того, що у державній сфері інститут нотаріату починає своє остаточне становлення лише у половині XI століття, у церковній сфері це відбулося у половині VIII ст. і таким чином церковний нотаріат на три століття випередив розвиток державного. Тому церковний нотаріат мав величезний вплив на розвиток нотаріату таким, яким ми його бачимо зараз. Доцільність проведення паралелей та аналіз церковного нотаріату не викликає заперечень, адже церковний нотаріат впливає на розвиток нотаріального інституту загалом, вступає в його історію і має в ній свої сторінки.

Аналіз досліджень і публікацій. Окремим проблемам історико-правового аналізу становлення інституту нотаріату та діяльності нотаріусів у церковному праві присвячені праці Бисаги Ю. Ю., Трофіменко Є. В., Долинської М. С., Желіховської Ю. В., Нелін О. І., Ясінської Л. Е., Pawluk T., Kasprzak S. та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження історико-правового становлення інституту нотаріату у церковному праві, вплив та значення церковного нотаріуса для розвитку сучасного нотаріату.

Результати дослідження. Історія нотаріату тісно пов'язана з історією Римської імперії та ранньої католицької церкви. Римляни розвинули інститут нотаріату і використовували його на землях, якими вони панували. Церква заснувала власну систему нотаріату і, завдяки своїй позиції в цивільних справах після занепаду Римської імперії, вплинула на розвиток канцелярії [5, с. 85].

Нотаріуси були службовцями католицької церкви з дуже ранніх часів. Климент, четвертий Папа Римський, призначив сімох чоловіків, які були розміщені в різних частинах Риму, щоб описати дії будь-яких мучеників у призначеній їм області. Пізніше Церква заявила про свою міжнародну юрисдикцію і проголосила, що папські

нотаріуси можуть діяти в будь-якій країні [4, с. 375].

Свого розквіту Римська імперія досягла в період 96-180 років нашої ери, за цей час вона об'єднала 45 провінцій з населенням понад 75 мільйонів чоловік. Їхня імперія охоплювала Іспанію, Британію, Центральну Європу та всі землі, що межували з Середземним морем. Основним римським впливом на ці завойовані землі були їхні системи права та уряду. Цінність нотаріальної контори була очевидною, і її використання поширилося по всій імперії [17, с. 56-57].

Римська імперія почала занепадати ближче до кінця другого століття, а до 500 року розпад був повний. Під час потрясінь, що послідували, Папа Римський зайняв місце римських імператорів, і Церква взяла на себе багато функцій, якими уряд нехтував [10, с. 115].

У VIII столітті в Центральній Європі була створена Священна Римська імперія. У 803 році імператор Карл Великий наказав своїм заступникам призначити нотаріусів по всій імперії, а в 805 році він вимагав від усіх єпископів, абатів і графів мати власних нотаріусів. Імператор наділяв акти цих нотаріусів публічною владою. Карл Великий і німецькі імператори, які послідували за ним, претендували на всі повноваження, які належали римським імператорам, включаючи повноваження призначати нотаріусів. Імператори оголосили, що ці імператорські нотаріуси можуть виконувати свої обов'язки в будь-якій країні, яка коли-небудь підпорядковувалася Римській імперії, навіть якщо країна була незалежною [15, с. 34-35].

З огляду на вищесказане, можна було б вести мову виключно про нотаріат, який би слугував функціонуванню, життю та роботі церкви, але церква маючи значний вплив на світське життя почала впроваджувати роботу нотаріусів для населення, що стосувалися справ, котрі не завжди були дотичні до церковних.

Як було зазначено вище, церква розширила практичне значення створеного нею нотаріату і поступово вводила їх у область світського життя, направляючи нотаріусів на вирішення світських проблем. Коли церковні нотаріуси вперше почали виконувати операції у світському житті, зараз визначити досить важко. З документів, що дійшли до нас, можна сказати, що це сталося наприкінці VII ст [8, с. 17-20].

Можна припустити, що причина зосередження нотаріальної функції до рук духовенства лежить, передусім, у невігластві і безграмотності значної частини інших верств населення. В Італії в XI столітті всі молоді люди вступали до шкіл та приватних навчальних закладів, а в Німеччині вважалося зайвим навчати дитину, якщо вона не готувалась до духовного звання.

Нотаріусами обиралися люди, які не лише володіли стенографією, мали освіту, а й відрізнялися високими моральними якостями [12, с. 215].

Число нотаріусів при кожній церкві не було чітко визначено, і, ймовірно, у перші століття християнства, за відносної простоти церковних справ, воно було невеликим. Як високо було їхнє становище в церковній ієрархії, видно з того, що з їхнього середовища обиралися не тільки єпископи, а й навіть папи.

Нотаріуси були не тільки в папських, патріарших та єпископських канцеляриях, але й при абатствах та інших нижчих церковних властях. Нотаріуси, що знаходилися в межах однієї церкви, утворювали корпорацію.

Церковні нотаріуси мали складати акти відпущення рабів на волю. Під час бесід єпископа з народом поряд незмінно був присутній нотаріус, до обов'язків яких входило письмово фіксувати все сказане. Записи робилися у стенографічному варіанті, як і послужило основою найменування посади [19, с. 119-121].

Слово нотаріат утворено запозичено з латинського, що означало знак, який використовується при підвищенні швидкості записи. За відомостями, отриманими з різних

джерел, нотаріуси тим самим способом записували все, що говорили мученики та проповідники християнства перед своїми судьями, і передавали це згодом віруючим.

Слід зазначити, що у епоху зародження християнства нотаріуси вірою і правдою виконували своє призначення, фіксуючи стенографічно діалоги мучеників і суддів. Саме ці записи стали безцінним матеріалом для історії церкви в перші століття [11, с. 155-160].

До обов'язків церковних нотаріусів входило складання актів у справах церкви, таких, як, наприклад, про обрання єпископів, актів та документів щодо справ віри чи церковної дисципліни, засідання соборів тощо, вони також листувалися у справах церкви, оформляли акти про обрання вищих духовних осіб.

Особливо швидкий розвиток нотаріату спостерігається в Італії на початку XI ст. Це пов'язано із зміцненням державної влади та розвитком морської торгівлі. До цього мала пряме відношення та активність католицької церкви. Єпископи, архієпископи, настоятелі монастирів займалися засвідченням певних правочинів [6, с. 58].

У Німеччині та Франції нотаріат ніколи не розвивався самостійно та незалежно від римських правових традицій. Нотаріуси були зобов'язані бути присутніми на площі, де відбувалися угоди, підписувалися акти та документи.

По юридичним поняттям німецького народу всі найважливіші правові угоди мали здійснюватися перед народним зборами і, отже, значення документів про них ґрунтувалося виключно на авторитеті останніх. Цією національною думкою пояснюється таке явище в праві, що саме тут більше, ніж будь-якому іншому, ми зустрічаємо випадки вчинення перед судом приватних юридичних угод.

Ідея того, що суд належить народу, що він є народною установою, завжди жила у свідомості німецької нації, незважаючи на те, що дійсність розходилася з цією ідеєю, так як і феодальні суди, і королівські були повним її запереченням [3, с. 74].

Очевидно, що при такому підході досить довгий час не могла розвиватися ідея створення спеціальної установи, за допомогою якої всі акти отримували б публічне значення. Наслідком цього була поява простих переписувачів, які, як видно з тогочасних документів, належали виключно до духовенства. Вони були присутні на народних зборах для складання документів або складали документи для приватних осіб, які хотіли запевнити щось [16, с. 15-18].

Зазвичай переписувачі або ґрупувалися біля якоїсь головної церкви, або мандрували з міста в місто, пропонуючи свої послуги охочим.

Доцільно було б визначити коло діяльності церковних нотаріусів, як призначених для потреб церковної адміністрації, так і для мирян.

Обов'язки перших полягали в наступному:

1. Вони повинні були бути присутніми при єпископах під час їх бесід та нарад з народом і записувати стенографічно як ті, так і інші

2. Вони складали акти у справах церкви, як наприклад про обрання єпископів, акти та документи щодо зносин про справи віри чи церковної дисципліни, соборів тощо. Під час соборних засідань вони стенографічно записували всі дебати і після закінчення надавали кожному, хто б у них перечитати те, що було записано; акт підписувався всіма, чий слова чи дії було занесено до нього [1, с. 22-28].

3. Церковні нотаріуси мали складати акти відпущення рабів на волю, що відбувалося у церкві. На початку середньовіччя цей обов'язок лежав виключно на церковних нотаріусів. У разі суперечки про справжність акта справа вирішувалася шляхом виголошення присяги одного із свідків та нотаріуса. Крім того, вони писали контракти, що укладаються єпископами від імені церкви, а також представниками різних церковних установ, монастирів [14, с. 103-106].

4. Деякі документи, як, наприклад, дари на користь церкви, то для повідомлення про це населення та надання їм публічного значення церковні нотаріуси повинні були подавати до судових установ і брати участь у справах при внесенні їх до протоколу як представників церкви. Втім, цей обов'язок вони поділяли з світськими нотаріусами, як видно з інших актів

Також варто зупинити свою увагу на формальному боці документів, які виходили з рук церковних нотаріусів. Акти писалися у тій формі *gesta*, що вживалася й у світських судах. У документах щодо зносин церковної влади між собою на початку означалося ім'я особи, від якої він виходив після чого безпосередньо було викладено зміст і наприкінці стояло ім'я нотаріуса, який писав документ та час написання його із зазначенням на царюючого імператора та рік [18, с. 233-235].

Варто зазначити, що тогочасні документи, що були створені церковними нотаріусами є близькі по духу

та структурі до сучасних, з цього беззаперечно можна зробити висновок про те, що історичний вплив на розвиток і діяльність сучасного нотаріату є дуже великим.

Висновки. Отже, варто зробити висновок про те, що церковний нотаріат став публічним нотаріатом із затвердженням верховною церковною владою в середині VIII ст. та, як наслідок випередив у розвитку публічний нотаріат, який остаточно встановився лише в середині XI ст., у зв'язку з чим своїм функціонуванням зробив значний вклад у розвиток нотаріату періоду середньовіччя. Слід звернути увагу на те, що церква мала значний вплив на усі гілки влади і була невід'ємною частиною державотворення, саме тому роль та значення церкви саме у розвитку інституту нотаріату звісно є досить великою та подекуди неоціненною, враховуючи той факт, що поява нотаріусів відбулася спершу при церкві. Дуже важливим також є той факт, що шляхом історичного аналізу можна прослідкувати як еволюціонувала професія нотаріуса та інститут нотаріату загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давиденко А. О. Історія виникнення нотаріату в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.* 2010 № 4. С. 22–28.
2. Kasprzak S. Wybranie zagadnienia z prawa kościelnego. Lublin, 2000. S. 500.
3. Ks. T. Pieronek, Normy ogólne kanonicznego procesu sądowego, cz. I, Warszawa 1970.
4. Ks. I. Grabowski, Notariusz w ustawodawstwie kościelnym, [w:] *Collectanea Theologica*, 1935, t. 16, s. 630.
5. Pawluk T. Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II, t. 4, Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. *Procesy*, Olsztyn 2009. S. 201.
6. Wojciech Chmiel Notariusz według Kodeksu prawa kanonicznego z 1983 roku Rejent". rok 7. nr 6(74) czerwiec 1997 s 84.
7. Батрименко В.А. Історія держави і права України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 230 с.
8. Бисага Ю. Ю. Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2015. Вип. 30. Т. 1. С. 17–20.
9. Вовк О. Й. Литовські статuti – джерело міського права України XVI – першої половини XIX ст. *Часопис Київського університету права.* 2012. № 2. С. 12–16
10. Долинська М. С. Українське нотаріальне право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2015. 248 с.
11. Желіховська Ю. В. Історія виникнення та розвитку нотаріату в Україні. *Молодий вчений.* 2014. № 11 (14). С. 155–160.
12. Безклубий І.А., Гриценко І.С., Шевченко О.О. та ін. Історія українського права: посібник. К.: Грамота, 2010. 336 с.
13. Кодекс канонического права — М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. Канон 1437. 624 с.
14. Комаров В. В. Баранкова В. В. Нотаріат в Україні. Х. : Право, 2011. 384 с.
15. Нелін О. І. Еволюція спадкового права в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... д-ра юрид.наук: 12.00.01; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2010., 220 с.
16. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні (IX–XVIII ст. ст.): проблеми становлення. *Часопис Київського університету права* 2013. № 1. С. 15–18.
17. Трофанчук Г. І. Історія держави і права зарубіжних країн: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. С. 131.
18. Трофименко Є. В. Минуле та сучасність нотаріату в Україні. *Актуальні проблеми держави і права.* 2001. Вип. 10. С. 233–235
19. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис.канд. юрид. наук: 12.00.01 «Теорія держави і права; історія політичних і правових вчень». Львів, 2005. 210 с.